بەشی پێنجەم

لەبارەی ئیخوانەوە

تێنەگەیشتن.. ((بردن)).. تەزویر.. بەرگری لە دیکتاتۆریەت.. نیەتی خراپ.. ئێرە کوێیە؟

ئەگەر حساب بۆ نیازەکانی میسری لە نووسینی کتێبەکەی بکەین پێویستە چاوەڕێی توندتربوونی هێرشەکان بین ئەویش کاتێك باسەکان دەگەنە سەردەمی نوێ چونکە کتێبەکە بۆ مەبەستێك نووسراوەتەوە کە زیاتر پەیوەندیی بەم سەردەمەوە هەیە. مەبەستی میسری ئەوەیە هێرش بکاتە سەر ڕەوتی ئیسلامی کە حاڵەتێکە ئەمڕۆ هەیە. بەشێکی هێرشەکان بەر مێژووی ئیسلامی دەکەون، کە باسەکانیش دەگەنە سەردەمی نوێ مەبەستەکە دەچێتە مەیدانی خۆی بۆیە هێرشەکان توندتر دەبنو ئەو وەسیلانەی کە پێشتر ڕەوا بوون ئێستا دەبنە زەڕوورەت. ئەگەر حسابیش بۆ نیازەکەی تری میسریش بکەین (خۆنزیککردنەوە لە دەسەڵات) دەرگاکە بەتەواوەتی بەڕووی نەرمیو ئینسافو مەوزووعیەتدا دادەخرێت.

کۆمەڵەی ئیخوانی موسلمین بابەتێکی زۆر باشی هێرشە چ لە کوردستانو چ لە وڵاتانی عەرەبی، بەتایبەتی ئەو وڵاتە عەرەبییانەی ئیخوان تێیاندا مونافەسەی دەسەڵات دەکات. لەبەر ئەوەش کە شەڕەکە کەمتر مێژووییەو زۆرتر هی ئەم سەردەمەیە شەڕەکە دەبێتە شەڕی دەستەویەخەو هەر نەرمییەك یان مەوزووعییەتێك شکستی ئەکیدی بەدواوەیە.

ئەوانەی خوارەوە تەواوکەرەوەی مامەڵەکردنی میسرین لەگەڵ کتێبەکەی (دەڕڕاج)و (بارووت)و هەڵبژاردەیەکی هێرشەکانە (ناڵێم ڕەخنەکان) لە بەشی دووەمی کتێبەکەی میسری: (ئیخوان ئەلموسلمون : میراتگری بیری ئسووڵی ئیسلامی ــ ل٢٠١ بەدواوە)، هەڵبژاردەیەکە بەپێی شێوەی هێرشەکە پۆلێنمان کردووە.

بەر لەهەموو شتێکیش ئەوەمان لەبیر نەچێت کە کۆمەڵەکە ئیجتهادێکی بەشەرییە بەشی خۆی ڕاستیو هەڵەی هەیە، خۆ ئەگەر ئەم کتێبە بۆ هەڵسەنگاندنی ڕەوتی ئیسلامی بوایە چەندەی ئینساف ڕێگە دەدات ڕەخنەمان لەو کۆمەڵەیە پێشکەش بە خوێنەران دەکرد، بەڵام لەبەر ئەوەی کتێبەکە ڕەخنەیە لە کتێبێکی تر ناچارین هەندێك شوێن نەبێت بۆچوونی خۆمان دەربارەی ڕەوتو مێژوو وفیکرو فیقهی ئیسلامی نەڵێین.

جارێکی تریش باسی مەبەستی میسریو هاوشێوەکانی بکەین کە بریتییە لە نووسینی تاواننامەیەك بۆ ڕەوتی ئیسلامی، لەبەرئەوە پرسیارەکەم دەکەمەوە کە بەشی پێشوو کۆتایی پێهێنا: ئەگەر ڕەزاو بن بادیس لەسەر دەستی میسری وایان بەسەرهاتبێت ئەی دەبێت حاڵی ئیخوان چی بێت کە میسریو هاوشێوەکانی بە ئەرکی دەزانن دژایەتییان بکەن بەتایبەتی لەبەرئەوەی تا ئیستا ماونو درێژبوونەوەو کارگەرییان هەر ماوە؟

ئێستاش نموونەکانی تۆمەتبارکردنو بێئینسافو هەڵبژاردنڕەوی (انتقائیە)و هەوڵی خەڵەتاندنی خوێنەر دەخەینە ڕوو کە هەموویان دەنگدانەوەی نووسینەکانی خەڵکانی ترە (لەگەڵ هەندێك لە ئیبداعاتی میسریش) بەپاڵ ((بردن))و نەپاراستنی ئەمانەتی زانستیو تێنەگەیشتن لە نووسینەکانو دیسان هەوڵی خەڵەتاندنی خوێنەر.

دەرکردن لەسیاقی مێژوویی

یەکەم هەنگاوی ڕەخنەی مەوزووعی لە هەر دیاردەیەك ئەوەیە ئەو دیاردەیە لە سیاقی مێژوویی –ئەگەر باس لە ڕابوردوو بکەین–و سیاقی گشتیی کۆمەڵگەو ڕەوتو ڕووداوەکانی دەرنەکرێت، بۆ نموونە توندوتیژییەك لە ئاستێکی مامناوەندی لەڕوانگەی کۆمەڵگەیەك یان سەردەمێکی توندوتیژ وەکو دیاردەیەکی ئاسایی تەماشا دەکرێت، کۆمەڵگەیەکیش ئاستێکی مامناوەندیی توندوتیژیی هەبێت کۆمەڵگەیەکی شەڕانگێزە لەڕوانگەی کۆمەڵگەیەك توندوتیژی تێیدا لە نزمترین ئاستدا بێت.

سەبارەت بە ڕەوتی ئیسلامی، یان هەر ڕەوتێکی تر، ئەو باسانەی دەورووژێنرێن ڕەچاوی ئەو خاڵی بەراوردییە ناکەنو حساب بۆ ئەو کۆمەڵگەیە ناکەن کە ئەو ڕەوتە تێیدا کار دەکات، ئەگەر باسی مێژووش بکەین، ڕەچاوی ئەو سەردەمە ناکەن کە ئەوڕەوتە تێیدا چالاك بوو.

زۆربەی ئەوانەی ڕەخنە لە ڕەوتی ئیسلامی دەگرن مەبەستێکی سیاسی پاڵیان پێوە دەنێت لەبەر ئەوە نەك تەنها ڕەچاوی جیاوازیی کۆمەڵگەکانو سەردەمەکان ناکەن بەڵکو ئەگەر دەرك بەو جیاوازییانەش بکەن بازیان بەسەردا دەدەن. مەبەستی ئەوانە وەك وتبووم ناشیرینکردنی ڕەوتی ئیسلامییەو دوورخستنەوەی جەماوەرو توێژی ڕۆشنبیران لەو ڕەوتە، ڕاستییەکەیانیش بۆ جەهەننەم.

ئەمانەی خوارەوە چەند نموونەیەکن لەو ڕەفتارە، واتە دەرکردنی ڕووداوەکان لە سیاقی مێژوویی خۆیان. ئایا میسری هەستی بەو جیاوازیانە کردبوو بەڵام پشتگوێی خستوون ئەویش بۆ بەجێهێنانی مەبەستی خۆی (سووکایەتی کردن بە ڕەوتی ئیسلامی) یان ئەسڵەن هەستی پێنەکردوونو

لەکوێ شتێکی بینیوە جێگەی ڕەخنە بێت هێناویەتی‌و خستوویەتییە ناو کتێبەکەی؟ هەردوو ڕاستن، لەشوێنێکدا وای کردووەو لە شوێنێکی تردا وای بەسەردا هاتووە

یەکەم: میسری ڕووداوەکانی سەر بە ئیخوان جیادەکاتەوە لە ڕووداوە گشتییەکانی میسر. یەکێك لە نموونە زۆرەکانی ئەو جیاکردنەوەو کاری هەڵبژاردنە ئەوەی لاپەڕە (٢٣٤)ـە کە تێیدا باسی ئیخوانی میسر دەکات کە لەنێوان سالآنی ١٩٤٢–١٩٤٣ پەیوەندیی ئەو کۆمەڵەیە بە حکومەتەوە چەند جار گۆڕانکاریی بەسەردا هاتبوو و ئیخوان توانیبووی کەڵك لە بارودۆخەکە وەربگرێت‌و بەهۆی سەپاندنی حوکمی عورفی‌و قەدەغەکردنی چالاکیی سیاسیی حزبەکانی ترەوە توانی لەسەر حسابی هێزە سیاسییەکانی تر گەشە بکات.

ڕووداوەکان زۆر لەم کلێشەیە وردترن کە لەم کتێبەو کتێبە هاوچەشنەکانیدا دووبارە دەبنەوە. ئەو کتێبەی کە میسری کردوویەتی بە سەرچاوەی خۆی، واتە کتێبی (الاحزاب والحرکات..)ی (دەڕڕاج)و (بارووت)و بەئارەزووی خۆی لێی هەڵبژاردووە باسی سیاقێکی تری ڕووداوەکان دەکات:

ئینگلیز لەو کاتەدا لەسەر سنووری میسر دژ بە ئەڵمانیا شەڕیان دەرکردو وەزعیان لە بەرەدا خراپ بوو، بارودۆخی ئەمنی‌و سیاسیی میسر داڕووخابوو، ئینگلیز فشاریان خستبووە سەر حکومەتی (حسێن سری پاشا) بۆ سنووردانان بۆ چالاکییەکانی ئیخوان، بەنناش لە قاهیرە گواسترایەوە بەڵام لەژێر فشاری پەرلەمان گەڕێنرایەوە، دوایی لەگەڵ دوو قیادیی تر گیرا، پاشان بەردرا. لەگەڵ داڕووخانی بارودۆخی ئەمنی‌و سیاسیش تانکەکانی ئینگلیز گەمارۆی کۆشکی پاشای میسریان داو ئەمیان ناچار کرد حکومەتی

(حسێن سری) لابەرێتو پێکهێنانی حکومەتێکی نوێ بە ئەلنەححاس پاشا، سەرۆکی حزبی (ئەلوەفد)، بسپێرێت. ئەو حکومەتە نوێیەش پەرلەمانی هەڵوەشاندەوەو هەڵبژاردنێکی پەرلەمانیی ڕاگەیاندو ئەلبەننا خۆی پاڵاوت بەڵام ئەلنەحداس لەسەر ئەوە ڕازی نەبوو ئەویش لەبەر تیشکی ڤیتۆی ئینگلیز کە نەیاندەویست ئەلبەننا خۆی بپاڵێوێت، ئیخوانیش سازشیان لەسەر ئەوە کرد کە ئەلبەننا خۆی نەپاڵێوێتو لەبەرامبەردا چەند داواکارییەکی ئیخوان بەجێبهێنرێن. دواییش لەناو حکومەتدا ناکۆکییەك دروست بوو سەبارەت بە چۆنێتیی مامەڵە لەگەڵ لایەنە نەیارەکان (کە ئیخوان یەکێك بوو لەو نەیارانە)، پاشانو لەکۆتایی ساڵی ١٩٤٢ هەموو لقەکانی ئیخوان داخران جگە لە نووسینگەی گشتیی ڕابەرایەتی، بەڵام لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٣ دا بارودۆخ گۆڕاو وەفدێکی حکومی سەردانی نووسینگەکەی کرد. لەنێوان شوباتی ١٩٤٢ و تشرینی یەکەمی ١٩٤٤ و لەکاتی حکومەتی (ئەلوەفد)دا ئیخوان زۆر گەشەی سەندو بوو بە هێزێکی ملیۆنی (باروت، ل٧٤-٧٧)، ئەمە کورتەی سیاقی ڕووداوەکانە کە لەو کتێبەدا هاتووە، لێرەشدا باسی ئەوە کراوە کە ئیخوان سوودمەند بوون لە وەستانی چالاکیی حزبی بەهۆی سەپاندنی حوکمی عورفییەوە هەروەها بەهۆی وەستانی چالاکیی حزبە مونافسەکەی ئەویش (مصر الفتاة). ئەوە لەگەڵ ئەو دێڕانەی سەرەوەی میسری نووسیونی بەراورد بکە تا بزانی میسری چۆن وێنەکەی شێواندووە.

<u>دووەم:</u> میسری دەیەوێت خوێنەر تێبەگەیەنێت کە ئیخوان بەتەنیا سیستەمی تایبەتی هەبووە یان هەبوونی ڕێکخراوێکی نهێنی داهێنانی ئیخوان بووەو هەر ئەوان هەیانبووە، مەبەستیشی دیارە: ئەو دەیەوێت

تۆمەتی تیرۆر بخاتە پاڵ ئیخوانو ئیسلامییەکان بەگشتی. ڕاستییەکەش ئەوەیە کە ئەو جۆرە ڕێکخراوانە نەك تەنها لە حزبەکانی تری میسردا هەبوون بەڵکو ئەوان پێش ئیخوان دایانمەزراندبوون. یەکێك لەو سەرچاوانەی کە میسری لەبارەی ئیخوانەوە سوودی لێوەرگرتوونو کە دیسان کتێبی (الاحزاب والحرکات..)ـەو دەبوایە میسری وەکو ئەمانەتی مێژوویی باسی بکردایە، ئاماژە بۆ سیستەمە نهێنییەکانی حزبە میسرییەکان دەکاتو دەڵێت یەکەم سیستەمی فیدائی یان نهێنیی تایبەت هی حزبی وەفد بوو کاتی شۆڕشی ١٩١٩ و بۆ کوشتنی سەربازو ئەفسەرە ئینگلیزەکان دامەزرابوو، بەڵام وەفد لەهەمان کاتدا بۆ لێدانی ئەو کەسانە بەکاریهێنابوو کە لێی جیاببوونەوە، بۆیە بەوە تۆمەتبار کرابوو کە هەردوو حەسەن پاشا عەبدولڕازقو ئیسماعیل بەگ زوهدی لە ١٧ی تشرینی دووەمی ١٩٢٢ی کوشتبوو کە سەر بە حزبی ئازادیخوازانی دەستووری بوون کە ئەو حزبە لە حزبی وەفد جیاببووەوە. ساڵی ١٩٣٦ حزبی وەفد ڕێکخراوی کراسە شینەکانی دامەزراند کە نیمچە سەربازی بوو و کاری بەرپەرچدانەوە (ردع)ی سیاسیی دەکردو دەیتوانی گەمارۆی سەرکردە نەیارەکان بداتو تەقەیان لێ بکات. یەکەم کوشتنی سیاسیش پەیوەست بوو بە ڕێکخراوی کراسە سەوزەکان کە سەر بە بزوتنەوەی (مصر الفتاة) بوو و ساڵی ١٩٣٧ هەوڵی کوشتنی ئەلنەحاس پاشای دا کە سەرۆکی حکومەت بوو و سەر بە حزبی وەفد بوو.

لەنێوان ١٩٤٠و ١٩٤٢ چەندین ڕیکخراوی ئیرهابیی نیشتمانپەروەر دامەزرانو سەربازو سەربازگەکانی ئینگلیزیان کردە ئامانج، یەکەم ئامێری تایبەتیش لەنیوەی یەکەمی چلەکاندا بوو کە ئامێری تایبەتی ڕێکخراوی

زایۆنیی میسری بوو. ئەو ئامێرەشی هەوڵی تەقاندنەوەی ئەو ئوتێلەی دا کە پەیماننامەی جامیعەی عەرەبی ساڵی ١٩٤٤ ی تێدا ئیمزا کرا، هەروەها کوشتنی وەزیری بەریتانیی نیشتەجێی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لە نیوەی دووەمی چلەکانیشدا، کە توندوتیژیی سیاسی چڕ ببووەوەو ڕواڵەتەکانی توند بوون وەك خۆپیشاندانو مانگرتنو ئاژاوەگێڕیو کوشتنو تەقاندنەوە، چالاکیی ئامێرە تایبەتە نهێنییەکانی ئیخوانو بزووتنەوەی (مصر الفتاة)و حزبی نیشتمانی دەرکەوتن. ئەو ڕێکخراوانەش هەوڵیان دا تەنزیمی سەربازیی خۆیان لەناو سوپادا دابمەزرێنن یان هەماهەنگی لەگەڵ هەندێك کوتلەی ڕادیکالیی بەسیاسیکراوی سوپا بکەن، ئەوەش تەنانەت حزبی وەفدیشی گرتەوە کە ڕێکخراوی لاوانی خۆی بەناوی (پەیوەندیی وەفدی) هەندێك کاری تەقاندنەوەی ئەنجام دا، هەروەها ڕێکخراوە کۆمۆنیستە سەرەکییە کاریگەرەکە ئەویش بزوتنەوەی دیموکراتی بۆ ئازادبوونی نیشتمانی (حدتو) شانەی سەربازیی لە سوپادا پێکهێنابوو. کتێبەکەی (باروت) دەڵێت: دەکرێت بوترێت کە ساڵانی ١٩٤٦–١٩٤٩ بەرزترین ڕێژەی توندوتیژیی سیاسیی، هی ڕەسمیو ناڕەسمی، هەبوو بەجۆرێك دەتوانرێت ئەو ماوەیە بە ماوەی توندوتیژیی بەردەوام ناوببرێت کە چەندین لایەن تێیدا بەشدار بوون (بڕوانە باروت ل١٢١–١٢٢، بۆ نموونەی تریش بڕوانە ل١٢٣).

بەم شێوەیە ئەو چەند چالاکییەی ئامێری ئیخوان دژی ئینگلیزو پیاوانی حکومەت کاری تایبەتی ئەوان نەبووە، بەڵکو بە حوکمی ئەوەی پاش هەندێك لەو حزبانە دامەزرابوو درەنگتر ئەو کارەی کردبوو چونکە یەکەم کوشتنی سیاسیی ئامێرەکەی ئیخوان ساڵی ١٩٤٥ بوو (واتە هەشت ساڵ دوای یەکەم کوشتنی سیاسی لە میسر)، ئەو کەسەش کە ئەنجامی دابوو

خۆی وەکو ئەندامی لیژنەی باڵای حزبی نیشتمانی ناساندبوو نەك وەکو ئەندامی ئیخوان، ئەو کارەش تۆڵە بوو لە کوژراوەکە، سەرۆکی حکومەت ئەحمەد ماهر پاشا، چونکە ساختەکاریی لە هەڵبژاردنەکان کردبوو و پاڵێوراوانی ئیخوانی لە هەڵبژاردن دوورخستبووەوەو بەئاشکرایی دژایەتیی ئیخوانی دەکرد(بڕوانە باروت، ل١٢٤).

ئەمانە هیچیان لای میسری گرنگ نین چونکە میسری تەنها ئەو ڕووداوو قسانە هەڵدەبژێرێت کە تۆمەتبارکردنی ئیخوانیان تێدایە. میسری باسی تێکچوونی باری نێوان ئیخوانو حکومەت دەکاتو دەڵێت کە نائومێدیو گۆشگیری پاڵیان بە بەنناوە نا پەنا بۆ شێوازە دێرینەکەی ڕووبەڕووبوونەوە بەرێت ((شێوازێك کە هەر خۆی داهێنەرو بنیاتنەری بووە))، ئینجا باسی کوشتنی سەرۆك حکومەت (ئەلنەقراشی) دەکات. میسری بەردەوام دەبێت لەسەر پشتگوێخستنی ڕاستییەکانو دەڵێت کە حکومەت لەو ماوەیەدا ئامادەی وتوێژ بوو(ل٢٦٢)، بەڵام چۆن؟ باروت، کە وەك وتم سەرچاوەیەکی میسرییەو لێرەدا ناوی دەبات، باسی ئەوە دەکات کە پاش کوژرانی ئەلنەقراشی جێگرەکەی، ئیبراهیم عەبدولهادی، ئامێری توندوتیژیی بۆ بەرزترین پلە دژی ئیخوان خستە گەڕو چوار هەزار ئەندامی گرتو ئەو ئەشکەنجە دڕندەی کە لەگەڵیاندا پیادەی کردبوو وڵاتی میسر تا ئەوکاتە لە مێژووی نوێیدا نەیبینیبوو و خۆی سەرپەرشتیی ئەشکەنجەدانی دەکرد، فەتواشی بە موفتیی میسر دەرکرد کە ئەندامێتیی ئیخوان حەرامە هەروەها بەیاننامەی بە دەستەی گەورەی زانایانو شێخی ئەزهەر بۆ هەمان مەبەست دەرکرد. ئەو ئەشکەنجەیە خێزانو خزمانی بەندکراوەکانیشی گرتبووەوە بەجۆرێك ڕای گشتی، بە لیبرالییەکانیشەوە، لەگەڵ گیراوەکاندا هاوسۆز

بوو(باروووت، ل١٤٠). هاوکاتی ئەو کارانە حکومەت نیازی وتوتێژی دەربڕی.. باروووت ئەو نیازە بە ئیددیعا ناو دەبات.

بەم جۆرە میسری بۆ مەبەستەکەی خۆی مێژوو دەشێوێنێتو حکومەت وەکو قوربانییەکی ((تیرۆر)) نیشان دەدات، بەتایبەت ئەگەر باسی ئەوەی عەبدولهادی بکەین کە ئیخوان ((تەنها دوای لابردنی ئەو حکومەتە هەناسەی دا، ئەو حکومەتەی ناوی پەیوەست بوو بە سەختترین توندوتیژیی دەوڵەتو تۆقاندنی نەیارەکانی– باروووت ل١٤٢)). با قسەکەی میسریمان سەبارەت بە کوشتنی نەیاران لەبیر نەچێت کە دەڵێت شێوازێك بوو بەننا خۆی داهێنەرو بنیاتنەری بوو! خەڵەتاندنی خوێنەر دەگاتە ئەم ئاستە!

سێیەم: میسری دەڵێت کە ئیخوان نەیدەتوانی لە کێشەی بێ بەرنامەیی ڕزگاری بێت، بۆ نموونە: ((لەجیاتی ئەوەی ببێتە هاوپەیمانی هێزە دیموکراتخوازەکانو لایەنێك بۆ پاراستنی یەکێتیی ڕیزەکانی گەل، لە مەوقعی ڕژێمی دەسەڵاتدارەوە سەنگەری لە هێزەکانی بەرەی میللەت دەگرتو لەسەر زەمینەی واقیع سیاسەتی داگیرکەرانی وڵاتی پیادە دەکرد)) ئینجا دەڵێت: ((ئیخوان دڵنیا بوو لەوەی کە ئەگەر ببێتە هاوپەیمانی حزبە عەلمانییەکان دەبێ پەیڕەوی پرەنسیپەکانی دیموکراسیەت بکا، ڕێز لە دەستوور بگرێ)) (ل٢٥٣).

پێویستمان تەنها بەوەیە جارێکی تر ڕووداوەکانی سەرەوە بخوێنینەوە بۆ ئەوەی تێر پێکەنین بەو قسانەی میسریو بەو زاراوەو تەعبیرانەی بەکاریان دەهێنێت: سەنگەرگرتن لە هێزەکانی بەرەی میللەت.. پەیڕەوی پرەنسیبەکانی دیموکراسیەت.. وێنەیەکی کاریکاتێرییە بۆ سەردەمێك هەمووان تێیدا بەشێوەیەکی نیمچە سەربازی بیروڕەفتاریان دەکرد.

تێنەگەشتنە لە نووسینەکان یان تەزویرکردنیانە یان قسەکردنە بەئارەزوو؟

ئەمەش چەند نموونەیەکی دیکەی مامەڵەی میسرین لەگەڵ سەرچاوەو زانیارییەکانیان:

یەکەم: میسری دەگاتە سەر کتێبێکی (هەیکەل)و قسەیەکی دەهێنێتەوە کە ڕێك پێچەوانەی ئەو قسەیەیە کە لەو کتێبەدا هاتووە، هەیکەل باسی دامەزراندنی کۆمەڵەی ئیخوان لەشاری ئیسماعیلیە دەکاتو دەڵێت ڕەنگە حەسەن ئەلبەننا موعارەزەیەکی بەدی کردبێت چونکە شارێکی نیمچە ئەورووپی بوو،[1] هیچیش لەبارەی باری کۆمەڵایەتییەوە ناڵێت. میسری قسەکەی هەیکەل تەواو هەڵدەگێڕێتەوەو دەنووسێت: شارەکە ئەو کاتە بەهۆی کۆمپانیای (کەناڵی سویس)ـەوە پڕ بوو لە کارمەندی ئینگلیز، خۆشگوزەرانیی کارمەندو فەرمانبەرە بیانییەکانو ئەو جیاوازییە کۆمەڵایەتییەی دانیشتوانی ناوچەکە بە چاوی خۆیان دەیانبینی فاکتەرێکی بەهێز بوونو ڕێگایان لەبەردەم ئەلبەننادا ئاسان کرد ژمارەیەکی باش لە دانیشتوانی ئەو شارە بە بیروباوەڕی خۆی ئاشنا بکا (ل٢٠٤). ئینجا ئەمە یەکێکە لە دوو حاڵەت: یان ئەوەیە هەڵگێڕانەوەی قسەکە ئیبداعێکی تری میسرییە یانیش ئەوەیە(باوەڕیشم بەمیان زیاتر هەیە) ئەو قسەیەی لەسەرچاوەیەکی تر (با بڵێین أ) وەرگرتووە کە تێیدا ناوی کتێبەکەی هەیکەل وەکو سەرچاوە نووسراوە. بێگومان کە ئەو کتێبەی هەیکەلی بەکارنەهێناوەو ((بردوویەتی)) نەشیزانیوە کە نووسەری (أ) بەهەڵە قسەکەی هەیکەلی وەرگرتووە.

---

[1] محمد حسنين هيكل، خريف الغضب، ل ٢٨٧، میسری نووسیویەتی ل٢٧٨.

دووەم: میسری لەبەرئەوەی کاری ((بردن))ی کردووە تەنانەت نەیزانیوە خۆیشی چی دەڵێت ئەوەتا پاش ئەو قسەیەو لەیەك لاپەڕەدا دوو شتی دژبە یەك دەنووسێت. سەرەتا دەڵێت ئەلبەننا لەسەرخۆو بەنهێنی دەستیکرد بە بڵاوکردنەوەی بیروڕای خۆی(ل٢٠٤) کەچی دوای پێنج دێڕ دەڵێت کە ناوبراو لە مزگەوت و لەناو خوێندنگاو کاتی وانەوتنەوەو لەکۆڕو کۆمەڵی گشتیو تایبەتیدا بیروڕای بۆ خەڵکی باس دەکردو بانگهێشتی دەکردن پەیوەندی بە بزوتنەوەکەیەوە بکەن (ل٢٠٤) ئینجا ئەگەر ئەوە بانگەوازی نهێنی بێت ئەی بانگەوازی ئاشکرا چییە؟

تێگەیشتنی هەڵە دەچێتە پاڵ تێنەگەیشتن. باروت باسی ئەلبەننا دەکات کە نەیویست ئەو نەواتە تازە پەیدابووە ناوێکی تەنزیمە هەڵبگرێت بۆیە ناوەکەی کرد بە برایانی موسڵمان(ل٤٧) کەچی میسری دەڵێت ئەلبەننا لەو قۆناغەدا نەیدەویست هیچ ناوێك لە ڕێکخراوەکەی بنێت(ل٢٠٥).. هیچ ناوێك؟! ئەی (الاخوان المسلمون) چییە؟

سێیەم: تێگەیشتنی هەڵەش هاوشانی نیازی خراپ دەڕوات؛ باروت باسی قەرزەکانی بازرگانەکانی ناوچەکە دەکات کە ئەو کاتە یارمەتیی ئیخوانیان دەدا بۆ دروستکردنی خانەیەکی ئیخوانو مزگەوتێك پاشان دوو قوتابخانە؛ یەکێکیان بۆ کوڕانو ئەوەی تر بۆ کچان، ئینجا باسی کۆمەکی کۆمپانیای ئینگلیزیی کەناڵی سویس کە ٥٠٠ جونەیهی میسریی بوو کە بەهۆیەوە بارەگاکەو مزگەوتەکەی پێ تەواو کرا(ل٤٨) کەچی میسری قەرزەکان وەکو یارمەتی باس دەکاتو ئەو تاکە یارمەتییەی کۆمپانیاکە لەگەڵ ئەو چەند یارمەتییە تێکەڵ بکات: ماوەی چوار ساڵدا (١٩٢٨-١٩٣٢) ئیخوان توانی ((لەڕێگای ئەو کۆمەكو یارمەتییانەوە کە بازرگانەکانی

ناوچەکەو کۆمپانیای کەناڵی سویسی ئینگلیزی پێیان بەخشیوە بارەگایەكو مزگەوتێك بنیاد بنێ))(ل٢٠٥)[٢].

نیازەکە جگە لەو گشتکردنە لە شتی تریشدا دەردەکەوێت: میسری باسی ئەوە دەکات کە بەننا دژی ڕەخنەگران، کە چۆن پارە لە کافران وەردەگرێت بۆ دروستکردنی مزگەوت، نەیشاردۆتەوە کە پارەکەی وەرگرتووەو پاشان دەڵێت تاکە پاساو بۆ ئەوە عەقڵیەتو هەڵوێستی پراگماتیی ئەو کەسەیە کە لە پێناو گەیشتن بە ئامانجەکانی سڵ لە هیچ ڕێگاو شێوازێك نەکاتەوە(ل٢٠٥–٢٠٦).. ئەمەیە مەبەستی میسری، بەڵام barووت وەڵامی بەننا دەهێنێتەوەو میسری ئەو وەڵامەی نەنووسیوە ئەویش کە ڕەخنەگران پەنا بۆ فیقهێکی لار دەبەن چونکە پارەی کۆمپانیاکە بریتییە لە پارەی میسرییەکان کە ئەوانە دەستیان بەسەردا گرتووە ئینجا باروت دەڵێت کە ژیانی کورتی داهاتووی بەننا سەلماندی چەند لەڕووی سیاسییەوە زۆرزان بووەو شارەزاییە پراگماتییەکەی سەرسوڕهێنەر بوو و لەو مەسەلەیەدا مەبەستی نەك تەنها یارمەتیی کۆمپانیاکە بووە بەڵکو مەبەستی بوو سەری لێ بشێوێنێت کە گوایە کۆمەڵەکە ئایینییەو هیچ ئامانجێکی سیاسیی دژ بە ئینگلیز نییە، بەننا لێرەدا بەپێی قەبارەی ڕاستەقینەی خۆی مامەڵەی دەکرد نەك بەپێی ئامانجەکانی (باروت٤٨–٤٩). بەکورتی باروت باسی لێهاتوویی سیاسیی بەننا دەکات بەڵام نیازەکەی میسری ئەو لێهاتوییە

[2] میسری دەڵێت ئەمە لە نێوان (١٩٢٨–١٩٣٢) بوو، واتە دروستکردنی بارەگایەكو مزگەوتێك چوار ساڵی برد! خەتاکەش هی تێگەیشتنە چونکە باروت لەسەرەتادا باسی ئەو ساڵانە وەکو قۆناغی دامەزراندنی کۆمەڵەکە دەکات نەك ماوەی دروستکردنی بارەگاو مزگەوتو دوو قوتابخانەکە.

دەكاتە سڵنەكردنەوە لە گرتنەبەری هەر ڕێگایەك[3].

چوارەم: میسری وەك كەسێك ئیسلامییەكانی پێ قبووڵ نییە دەرفەت دەدۆزێتەوە بۆ ئەوەی ((بیسەلمێنێت)) كە ئاواتەكانی بیری ئیسلامی خەیاڵن، ئەوەتا ئەو قسەیەی ئەلبەننا لە قۆناغێكی دیاریكراوی كارەكەیدا دەهێنێتەوە كە بە وتەی میسری: ((گەیشتۆتە باوەڕێك كە هەوڵدان بۆ دامەزراندنەوەی دەوڵەتی خیلافەت خەو و خەیاڵەو مەحاڵە لەسەر زەمینەی واقع جێبەجێ ببێ–ل٢٣٦)).

سەربارى ئەوەی میسری ناوی ئەو سەرچاوەیە ((دەبات)) كە ئەو قسەیەی تێدا هاتووە، ئەویش كتێبەكەی میچڵ سەبارەت بە ئیخوان كە خۆیو زانیارییەكانی لە كتێبەكەی بارووت ((بردوویەتی))، ئەو قسەیە بەو جۆرە نییە چونكە وەك لە بارووتدا باسكراوە، كە ئاماژە بۆ كتێبەكەی میچڵ دەكات، ئەلبەننا نەیوتووە دامەزراندنەوەی دەوڵەتی خیلافەت خەیاڵەو مەحاڵە بەڵكو ئەوە باسێكی نادیارەو ئامانجێكە دەكەوێتە دوارۆژێكی دوور بۆیە باسكردنی بۆ ئێستا باسێكی بێواتا دەبێت (بارووت، ل ١٤٩، پەراوێز ١٥٥).

پێنجەم: میسری سەربارى ((بردنی)) سەرچاوە جارێكی تر دەیسەلمێنێت كە لە باسەكانی تێناگات جگەلەوەی كە بەئارەزووش مامەڵە لەگەڵ زانیارییەكاندا دەكات. (بارووت) باسی كۆمپانیای ئیخوان دەكات كە دەرگای بەشداریكردن تێیدا بە پشك (سەهم)ی بۆ غەیری ئەندامانی ئیخوان كردەوە.. تاد(بارووت، ل٩١)، بەڵام میسری كە لەوە تێنەگەشتووە وا

---

[3] هەموو وەرگرتنەكە لە بارووتەوە بوو بەڵام میسری ناوی نابات و لەجیاتی ئەوە ئاماژە بۆ مذكرات الدعوة والداعية.... ل١٢٧-١٢٨ و رسائل الإمام الشهيد (ل٦٦) دەكات.

دەزانێت ئەو کارەی بە پشك دەکرێت بریتییە لە سووخواردن (ڕیبا) بۆیە توانج دەگرێتە ئیخوانو بەننا کە سووخواردنیان حەڵاڵ کردووە کە قورئان حەرامی کردووە(میسری، ل٢٤٠). بەپاڵ ئەوەشەوە میسری ((کردنەوەی بەشداری بۆ غەیری ئیخوان)) دەکاتە کردنەوەی بەشداری بۆ غەیری موسڵمانان. پێش ئەمەشو لەباسی کاروباری ئابووری میسری ئاماژە بۆ کتێبەکەی بەننا دەکات (مذکرات الدعوة والداعیة) کە لەڕاستیدا ئەو سێ زانیارییانەی نەقڵی کردوون بەهەمان تەرتیب لەهەمان ئەو لاپەڕەیەی کتێبەکەی (بارووت)دا هەنو لەجیاتی ناوبردنی ئەو کتێبە ناوی کتێبەکەی بەننای نووسیوە تا لیستی سەرچاوەکانی قەربالْغ بکات. بەپاڵ ئەم ((بردن))ـانەش میسری قسەیەکی بەننا بەئارەزووی خۆی نەقڵ دەکات. بەننا باسی ئەوەی کردووە کە نابێت تێکەڵی لەنێوان چالاکیی بانگخوازیو چالاکیی ئابووری بکرێتو کاروبارەکانی کۆمپانیاکە بەناوی ئیخوانەوە نەبێت بەڵکو بەپێی نیزامێکی ماددیی ئابووری کە هیچ سۆز یان کەمتەرخەمییەکی تێدا نەبێت(بارووت، ل٩١) کە ئەمە نیشانەی کارکردنێکی عەقڵانییە لەبواری ئابووریدا، کەچی میسری ڕستەی دوایی وا دەنووسێت: ((..و گوێ بۆ هیچ شتێکی تر نەگرێ)).. کام شت؟ ئینجا میسری ئەو باسەی بەننا دەکاتە ((بەڵگە)) لەسەر ئەوەی بەننا ویستبووی خۆی لە حەڵاڵو حەرام قوتار بکات!

شەشەم: ئەمەیان تەزویرکردنە: (بارووت) باسی پشك (سەهم)ـەکانی ئەلبەننا لە کۆمپانیاکانی ئیخوان دەکاتو دەڵێت ئەلبەننا لە زۆربەی ئەو کۆمپانیایانە بەشداریکردووە بەڵام بەپێی یاسا تەنها چەند پشکێکی کەمی هەبوو. سەد جونەیهی هەبوو وەك قەرەبووی مانگانە بەرامبەر بەوەی کە

سەرۆکی ئەنجوومەنی بەڕێوەبردنی کۆمپانیای ڕۆژنامەنووسی، سەد جونەیهی تریشی هەبوو بۆ سەرۆکایەتیی ئەنجوومەنی کۆمپانیای چاپەمەنی بەڵام هیچ لەو پارەیەی وەرنەدەگرتو مەبەستی بوو وەکو خۆبەخش دەربکەوێت(باروت، ل٩٢)، کەچی میسری بەئارەزووی خۆی ئەو زانیارییە سەقەت دەکاتو دەڵێت: ((خودی ڕێبەریش ئەگەر چی بەپێی یاسا تەنها خاوەنی چەند شەیرێك بووەو مانگانەیەکی ٢٠٠ جونەیهی بۆ بڕاوەتەوە، بەڵام نەیهێشتووە سەروەتو سامانی پێوە دیار بیّو تەنانەت مووچەکەیشی وەرنەگرتووەو وەك کەسێکی خۆبەخش خۆی نیشان داوە)). میسری ئەوە دەنووسێت بە ویژدانێکی ئاسوودەوە ناوی کتێبەکەی (باروت) وەك سەرچاوە دەنووسێت.

میسری بەهەمان ویژدانەوە زانیارییەکی تر وەردەگرێت: ڕۆژنامەگەریی حزبی وەفد کە لەو کاتەدا لەگەڵ ئیخواندا ناکۆك بوو بەڵگەنامە بڵاودەکاتەوە سەبارەت بە سامانەکانی بەنناو بەشداریکردنی بە هەزاران جونەیھ لەو کۆمپانیایانەو هەزاران جونەیهی لە حکومەت وەرگرتووە(باروت، ل٩٢). ئەو تۆمەتە کە ڕۆژنامەگەریی حزبێك دەیخاتە پاڵ نەیارەکەی لای میسری دەبێتە ڕاستییەکی حاشاهەڵنەگرو دەڵێت کە بەننا ((دەرکەوت)) خاوەنی هەزاران جونەیهو سەدان شەیر (سەهم)ی کۆمپانیاو پرۆژە ئابوورییەکانە(میسری، ل٢٤١). زانیشمان کە ڕۆژنامەگەریی حزبی وەفد خۆی ئەو زانیارییانەی بڵاوکردبووەوە کەچی میسری دەڵێت: ڕۆژنامەکانی حزبی وەفد ئەم مەسەلەیە دەقۆزنەوەو بە بەڵگەو دەلیلو دیکۆمێنتەوە (بڕوانە چۆن میسری سێ وشە بەکاردەهێنێت بۆ وشەی بەڵگەنامە تا کاری قسەکردنەکەی گەورەتر بێت/ف.ق) سەلماندیان کە هەزاران جونەیھ کۆمەکو

یارمەتیی لە حکومەت وەرگرتووە.

ئینجا تەزویر کردن دەگاتە لوتکە. (باروت) باسی ئەو عەرزەی بالێۆزخانەی ئینگلیزی دەکات کە چل هەزار دۆلارو سەیارەیەك بداتە ئیخوان تا چالاکیی سیاسی دژی پرۆپاگندەکانی ئەڵمانیاو هاوپەیمانانی بنوێنێت، ئەندامانی بزوتنەوەی (مصر الفتاة) باوەڕیان وابوو ئیخوان ئەو پارەیەی وەرگرتبوو، بەڵام (میچڵ) دەڵێت کە ((شت نییە هێندەی ئەوە لەڕاستییەوە دوور بێت)) [٤] (ل٩٣). میسری نەك تەنها ناوی کتێبەکەی (میچڵ) لە باروت ((دەبات))و دەیکاتە حەڵاڵی خۆی بەڵکو زانیارییەکەش هەڵدەگێڕێتەوەو دەنووسێت کە بالێۆزخانەکە ئەو پارەیەو ئەو سەیارەیەی بە ئیخوان دابوو، ئینجا ناوی کتێبەکەی (میچڵ) وەکو سەرچاوە دەنووسێت.

مرۆڤیش ئەوە کاری بێت خۆشی نازانێت چیی نووسیوە

دووبارەشی دەکەمەوە کە ئەوەی وەکو میسری پیشەی بێت خۆشی نازانێت چی دەنووسێت، ئەوەتا میسری لە یەك لاپەڕەدا دوو شتی دژ بە یەك دەڵێت. ئەو لە لاپەڕە ٢٨٠دا دەنووسێت: ڕاستە عەبدولناصر دەیویستو مەبەستی بووە سنوورێك بۆ دامەزراوەی ئاینیی دابنێ، بەڵام هەرگیز باوەڕی بە جیاکردنەوەی ئاین لە دەوڵەت نەبوو. میسری دوای شەش دێڕ دەنووسێت کە بەپێی تێگەیشتنی عەبدولناصر ئاین پەیوەندییەکە لەنێوان خواوەندو ئادەمیزاددا لەبەر ئەوە ئاینی نەکردە بناغەی دەسەڵات.

---

4 میچڵ ئەمەریکییەو نووسەری کتێبی (ئیخوانی موسلمین)ـە. باروت پاش ئەوە دەڵێت سەرچاوە ئیخوانییەکان ئەوە دووبارە دەکەنەوەو چەوساندنەوەی ئیخوانو گرتنی ڕابەرەکەیو یارمەتیدەرانی دەگەڕێننەوە بۆ قبووڵنەکردنی ئەو بەرتیلەی ئینگلیز.

پەیوەندیی نێوان ئیخوان و کۆمۆنیستەکان

میسری (ل٢٥٩) ئەو تۆمەتانە دەژمێرێت کە ساڵی ١٩٤٨ ئاڕاستەی ئیخوان کرابوون و لەوانە سێ تۆمەت نانووسێت کە دوانیان بریتین لە سووتاندنی موڵکەکانی یەکێك لە مەللاکەکان و هاندانی جووتیاران بۆ زیادکردنی کرێکانیان (بڕوانە باروت، ل١٣٧). بێگومان بۆ ئەوەی میسری لەگەڵ خودی خۆیدا ناڕێك نەبێت پێویستە ئەو دوو تۆمەتە لەلای تۆمەت نەبن بەڵکو سەروەری چونکە هەمان ئەو کارەن کە بزوتنـەوە سۆشیالیستەکان، بەتایبەتی کۆمۆنیستەکان، دەیکەن، هەر لەبەر ئەوەشە زانی کە ناوبردنی ئەو دوو تۆمەتە زیانی پێدەگەیەنێت. میسری بێگومان باسی بڕیاری ئەو قازییەش ناکات کە قەزییەی (سەیارەی جێبەکە) کەوتبووە ئەستۆی کە بریتی بوو لە بێتاوانکردنی بەننا: ((هەندێك لە ئەندامانی کۆمەڵەکە هاوسەنگیی خۆیان لەدەست دابوو و لەو ڕێگەیە لایان دابوو کە سەرکردەکانی کۆمەڵەکە گرتبوویانە بەر بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان))(باروت، ل١٣٥). میسری لەجیاتی ئەوەو بۆ ئەو مەبەستەی کە ئێستا خوێنەر شارەزای بووە خودی بەننا تاوانبار دەکات.[5]

تێبینیی تر: میسری ئەو تێبینییەی لە کتێبەکەی باروتدا هەیە، کە سەرچاوەیەکی سەرەکییەتی لەبارەی ئیخوانەوە، پشتگوێ دەخات. باروت باسی ساڵی ١٩٥١ کە دەکاتە کاتی ڕابەری دووەمی ئیخوان، ئەلهوزەیبی، دەکات. لەو ساڵەدا تەوژمێکی ڕادیکالی لە ئیخواندا سەریهەڵدا وێنە

---

[5] هەرچەندە میسری ناوی کتێبەکەی باروت وەك سەرچاوە نانووسێت بەڵام ئاشکرایە کە ئەو کتێبە سەرچاوەیەکێتی و ئەو کە ناوی کتێبەکەی میچڵ دەنووسێت لە کتێبەکەی باروت ((بردوویەتی)).

تەقلیدییەکەی گۆڕی لە بزوتنەوەیەکی دژ بە کۆمۆنیزم بۆ بزوتنەوەیەك ((بالّە پێشکەوتنخوازەکەی)) بەڕاشکاوی تەئکید لەسەر هاوکاریی ئەوانو کۆمۆنیستەکان دژی ئیستعمار دەکات(بڕوانە ل١٥٨)، ئەوەش بۆ میسری کە جارجار خۆی وەکو کۆمۆنیستێك پیشان دەدات گرنگ نییە، بەڵام ڕاستمان بوێت ئێمە نازانین ئایا ئەوە لای میسری گرنگ نییە یان ئەو پیشتگوێخستنە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی میسری دەربەست نەبووە بەوردی سەرچاوەکانی بخوێنێتەوەو تەنها مەبەستی ئەوە بووە کتێبێك بنووسێت بیگەیەنێتە ئامانجەکانی.

میسری لەبارەی ئەو تەوژمەی سەرەوە جگەلە بێدەنگی بەشێوەیەکی تر باسی دەکات. ئەو دەڵێت کە ڕابەری ئیخوان بارودۆخەکەی وەکو ئەوەی مەککە دەبینی کە پێغەمبەر بەهێمنی بانگەوازی دەکرد بەڵام ئەو سیاسەتەی بۆ نەچووە سەر ((چونکە ئەندامانی ئیخوان لەمێژ بوو گەیشتبوونە ئەو باوەڕەی کە بانگهێشتن بەبێ توندوتیژیو زەبروزەنگ سەرکەوتن بەدەست ناهێنێ))(ل٢٦٧–٢٦٨).

تەماشا میسری چۆن وشەکان بەکار دەهێنێت: باسی ((تەوژمێکی ڕادیکالی))ی ئیخوان لای خەڵکی تر لای ئەو دەبێتە خواستی ئەندامانی ئیخوان (هەموو ئیخوان) بۆ گەیشتن بەئامانج لەڕێگەی توندوتیژییەوە.

تێبینییەکی تر سەبارەت بەو تەوژمە ڕادیکالییە: بەرگریی سەید قوتب لە کۆمۆنیستەکانو داواکردنی بەردانیانو وەك خۆی دەیوت: چونکە ئەوانیش هەر دژایەتیی ستەمکارییان دەکرد..و چونکە ئەوان لەو شەریفانەن کە پێویستە بە بۆچوونو بەڵگە وەڵامیان بدەینەوەو بە ئاگرو ئاسن پێشوازیان لێ نەکەین(باروت، ل١٧٠).

میسری باسی ڕووداوێك بەئارەزووی خۆی نەقڵ دەکات. لەو سەرچاوەیەی ناوی بردووە باسی سالیادی شەهیدانی زانکۆ لە شەڕی کەنالی سوێس کراوە کە سالی ١٩٥٤ (کاتی عەبدولناصر) قوتابییانی ئیخوان بە هەماهەنگی لەگەڵ قوتابیانی کۆمۆنیست سازیان دابوو، لەکاتی ئاهەنگەکەدا سەیارەیەکی جێبی سەربازی بلندگۆی هەلگرتبوو دێت کە سەر بە ڕێکخراوی لاوانی (دەستەی ڕزگاریکردن)ی حکومی بووە. هاوارەکانی بلندگۆکە وەکو تێکدانی ئاهەنگەکە تەماشا کرا بەتایبەت کە دەستەکە قوتابیانی قوتابخانەیەکی ناوەندی کە سەر بەون لەدەرەوەی زانکۆ کۆکردبووەوە وەك ئامادەباشییەك بۆ پێکاچوون، ئەو پێکاچوونە ڕووی داو دەیان بریندارى لێکەوتەوەو سەیارەکە سووتێنرا، لە ئاکامی ئەوەش ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش بڕیاری دا ئیخوان هەلبوەشێنرێتەوە، ژمارەیەکیش ئەندامی ئیخوان بە ڕابەرەوە گیران(باروت، ل١٨٤-١٨٥).

بەواتایەکی تر حکومەتی ئەفسەرەکان خۆی ئاهەنگەکەی تێکدابوو و خۆی بۆ شەڕەکە ئامادەکردبوو، کە شەڕەکەش کرا ئەوەی کردە بەهانە بۆ هەلوەشاندنی نەیارەکەی، ئەمەش کارێکە دەسەلاتدارە دیکتاتۆرىو ستەمکارەکان پەنای بۆ دەبەن بەتایبەتی سەرەتای گرتنەدەستی دەسەلات، واتە ئەو کاتەی نەیارەکان خاوەنی جەماوەر بنو ئەوان هێشتا لەسەرەتادان.

میسری کە سوودی لەو سەرچاوەیە وەرگرتووە زانیارییەکان وا نەقڵ دەکات، یان ڕاستتر بەم شێوەیە دەیانشێوێنێت، ئەو نووسیویەتی: سەرەتای یەنایەری ١٩٥٤ (سەرەتا نەبوو بەلکو ١٢ی مانگەکە بوو) خوێندکارانی ئیخوان (بڕوانە لێرەدا ناوی کۆمۆنیستەکانی نەبردووە) بڕیار

دەدەن یادی ساڵوەگەڕی شەهیدانی کەناڵ بکەنەوە، لەو بۆنەیەدا لەگەڵ ڕێکخراوی لاوانی سەر بە دەستەی ڕزگاری بەیەکدا هەڵدەپژێن (بڕوانە باسی ئیستفزازی سەیارەی جێبەکەو خڕکردنەوەی قوتابیانی ناوەندی لەدەرەوەی حەرەمی زانکۆ ناکات)، چەند کەس بەخەستی زامدار دەبن. ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش ئەو ڕووداوە دەقۆزێتەوەو بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی ئیخوان دەردەکات(ل٢٧٦). بینیمان ئەفسەرەکان ڕووداوەکەیان نەقۆزتەوە، ئەوان نەخشەیان بۆ داڕشتبوو.

جوانکردنی دیکتاتۆر

وتمان یەکێك لە سەرچاوە سەرەکییەکانی میسری لەبارەی ئیخوانەوە کتێبەکەی باروودتە. لەو کتێبەدا باسی پەیماننامەی چوونەدەرەوەی بەریتانیا لە کەناڵی سویس کراوە کە ئیخوان لەدژی وەستا چونکە ڕابەری ئیخوان، ئەلهوزەیبی، چەند ڕەخنەیەکی لێگرتبوو کە پوختەکەیان ئەوەیە داگیرکردنە سەربازییەکە دەبێتە داگیرکردنی مەدەنی کە ڕەنگە دوای ئەو ساڵانە درێژبێتەوە. ڕێککەوتنەکە پاش حەوت ساڵ دەکەوێتە کارو دوای ئەوە میسر ڕاوێژ بە ئینگلتەرا بکات، ئەمەش شێوە هاوپەیمانییەك یان پەیوەندییەکە لەگەڵ بەریتانیا، بەریتانیاش بەپێی برگەی چوارەم مافی گەڕانەوەی بۆ کەناڵەکە هەیە ئەگەر میسر یان هەر دەوڵەتێکی عەرەبی یان تورکیا تووشی هێرش بوون ئەویش بێ پرسکردن بە میسر..تاد. ئەلهوزەیبی وتی کە نابێت هیچ ڕێککەوتنێك لەگەڵ دەوڵەتێکی بێگانە پەسەند بکرێت بێئەوەی بخرێتە بەردەم پەرلمانێك کە بەشێوەیەکی دروستو ئازادانە هەڵبژێردرابێت، هەروەها پێویستە ڕەقابە لەسەر ڕۆژنامەگەری لاببرێت بۆ ئەوەی هەموو کەسێك بەئازادی ڕای خۆی بڵێت. وەنەبێت تەنها ئیخوان

ئیدانەی ڕێککەوتنەکەی کردبێت بەڵکو لە وڵاتە عەرەبییەکانیشدا بەتوندی هێرشی کرایە سەرو خۆپیشاندان سازدران، ڕۆژنامەگەریی قەومیش ئەو ڕێککەوتنەی بە فرۆشتنی میسر بە ئیمپریالیستەکان وەسف کرد(باروت، ل١٩٢-١٩٣).

میسری دەبێتە پارێزەری عەبدولناصرو دەڵێت کە سەرکردایەتیی شۆڕش لەو باوەڕەدا بوو کە ئیخوان بەوپەڕی خۆشحاڵییەوە پێشوازی لەم هەنگاوە دەکات، بەڵکو لەهەموو لایەنە سیاسییەکانی تر زیاتر پەرۆشی چوونە دەرەوەی هێزەکانی بەریتانیا بێت، بەڵام واقیع بەجۆرێکی تر بوو.. تاد(میسری، ل٢٧٧)، دوایی دەڵێت کە ڕابەر دەیویست پێگەی ئیخوان لەناو جەماوەردا پتەوتر بکاو لەلایەکی تر تۆمەتی ناپاکیو خیانەت بخاتە ئەستۆی عەبدولناصرو ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشو بەدناویان بکات، دیارە ڕژێمیش نەیدەتوانی لەم هەڵوێستەی ئیخوان بێدەنگ بێ(ل٢٧٧).

میسری کاتێك باسی هەوڵی کوشتنی عەبدولناصر دەکات لەخۆیەوە قسە دەکات. میسری دەڵێت عەبدولناصر ببووە ڕەمزی خەباتی نەتەوەییو نیشتمانیو خەڵك بە پێشڕەو و سەرکردەی خەباتی ڕزگاریخوازانەی خۆیانیان دەزانی(ل٢٧٨).

میسری زیاترو زیاتر نەزانیی خۆی سەبارەت بە ڕووداوەکانی میسری ئەو کاتە دەسەلمێنێت کاتێك دەڵێت ئیخوان سوور بوو لەسەر دژایەتیکردنی دەسەڵاتی نوێ بەتایبەتی کە دەیبینی ئەو دەسەڵاتە ڕووی کردبووە یەکێتیی سۆڤییێت، ڕۆژئاواش دوژمنایەتیی دەکات، لەناوخۆشدا ناسیۆنالیستو دیموکراتیخوازەکان لێی نزیك دەبنەوەو پشتگیری لە سیاسەتەکانی دەکەن(ل٢٧٨). ڕاستەکەش ئەوەیە عەبدولناصر تا ئەوکاتە،

ئێمەش باسی ساڵی ١٩٥٤ دەکەین، ئەو پەیوەندییەی لەگەڵ سۆڤییێتدا نەبوو بەڵکو پەیوەندییەکەی دوای ئەوە بوو کە ئەمەریکا ڕازی نەبوو قەرز بدرێتە میسر بۆ دروستکردنی (بەنداوی بەرز–السد العالی). پێش ئەو کاتە پەیوەندیی عەبدولناصر لەگەڵ ئەمەریکادا خراپ نەبوو، کاتێکیش بەریتانیاو فەرەنساو ئیسرائیل ساڵی ١٩٥٦ سێقۆڵی هێرشیان کردە سەر میسر پاش خۆماڵیکردنی کەناڵی سوێس بە هەڕەشەی یەکێتیی سۆڤییێتو فشاری سەرۆکی ئەمەریکا هێرشەکە ڕاگیرا، تەنانەت قسە هەیە کە ئەفسەرەکان بە پشتیوانیی ئەمەریکا کۆدێتاکەیان دژی ڕژێمی پاشایەتی کرد چونکە ئەمەریکا ویستی جێگەی بەریتانیا لە میسردا بگرێتەوە.

خۆ ئەگەر میسری ئەو مێژووە نەزانێت، هەقیشێتی نەیزانێت چونکە زانیمان کتێبەکەی چۆنو لەبەرچی نووسیوە، دەبوایە ئەو باسانەی (باroوت)ی بخوێندایەتەوە کە چۆن کۆمۆنیستەکانو سۆشیالیستەکان لەو بەرەیەدا بوون کە دژی حوکمی عەبدولناصر بوو. ئەو دیکتاتۆرەی میسریش کە بەخەیاڵی میسرییەکەی خۆمان دیموکراتیخوازەکان لێی نزیك دەبوونەوە لەژێر فشاری ئیخوانو باقی نەیارەکانی ڕژێم ناچار بوو، یان با بڵێین ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش (مجلس قيادة الثورة) بڕیارەکانی پێنجی ئازار ڕابگەیەنێت سەبارەت بە هەڵگرتنی باری نائاسییو هەڵبژاردنی کۆمەڵەیەکی دامەزرێنەر بڕیار لەسەر دەستوور بداتو بەکارەکانی پەرلەمان هەڵسێت، بەڵام دوای سێ هەفتە عەبدولناصر ئەمەی هەڵوەشاندەوە ئەویش لەڕێگەی ڕیکخستنی مانگرتنێکی حکومیی کرێکارانی دەزگای شەمەندەفەرو کرێکارانی گواستنەوەو ئەو مانگرتنە داوای هەڵوەشاندنی بڕیارەکانی پێنجی ئازارو ڕووخانی دیموکراسیو حزبەکانی کرد، ئەمەش بۆ عەبدولناصر چووە

سەرو ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش حوکمی بەتەواوەتی گرتەدەستو جارێکی تر حزبەکان، جگەلە ئیخوان، هەڵوەشێنرانەوەو شەقامەکانی قاهیرە لە حاڵەتی داگیرکردنی سەربازیی فیعلیدا بوون(باروت، ل١٨٧–١٨٩).

کەواتەو بەکورتی لەناو ئەوانەی نەیاری نیزامە سەربازییەکە بوون تەنها ئیخوان، ئەویش تەنها بۆ ماوەیەك، وەکو حزبێکی ڕێگەپێدراو مابوونەوە لەکاتێکدا هێزە چەپو دیموکراتییەکان قەدەغە کرابوون، ئەوەش بوو بە ڕەخنە لە ئیخوان، بەتایبەتیش کە ئیخوان بەوە تاوانبار کرا ئەو ڕێککەوتنەی هوزەیبی لەگەڵ ڕژێم ئەو ڕژێمەی لە کەوتن پاراست کە ئەوە تۆمەتێکی ڕاستەو دوایی ئیخوان باجەکەی دا چونکە بێدەنگیی نیزامە سەربازییەکە بۆ ماوەیەك و بۆ مەبەستێك بوو ئەویش بۆ ئەوەی ئیخوان پاڵپشتی ئەو نیزامە بێت. دوایی دەرکەوت کە زەبری عەبدولناصر لە مێژووی میسردا وێنەی نەبووە.

<u>جوانکردنێکی تری دیکتاتۆر:</u> میسری دەڵێت کە لەو کاتەی ئیخوان داوایان دەکرد موسڵمانان بگەڕێنەوە بۆ سەرەتاو دەوڵەتێکی لەجۆری دەوڵەتی خیلافەت بنیات بنێنەوە عەبدولناصر باوەڕی وا بوو پێویستە سوود لە زانستو زانیاریی مۆدێرن وەربگیرێت(ل٢٨٠). میسری کە ئەوە دەڵێت لەیادی دەچێت کە هەر خۆی باسی پرۆژە ئابوورییەکانی ئیخوانی کردووە، کە ئەمە کارێکی فعلییە بۆ چالاکیی عەقڵانی لەبواری ئابووریدا، ئەویش لەسەرەتاکانی دامەزراندنی کۆمەڵەکە واتە زیاتر لە سی ساڵ پێش ئەوەی عەبدولناصر لەگەڵ باقی ئەفسەرەکان کۆدێتاکەی خۆیان بکەن.

بۆچی جەماوەر ڕوویکردۆتە ((ئوسوولییەکان))

یەکەم-دیفاعێکی تری میسری لە دیکتاتۆریەت: میسری (ل٣٠٩ –٣١٠) باسی هۆکارێکی گەشەکردنی ڕەوتە ئیسلامییەکان دەکاتو دەڵێت کە سیاسەتی ئابووریی سەرۆکی میسر ئەنوەر ئەلسادات بریتی بوو لە پەیڕەوی کردنی سیستەمی بازاڕی ئازادو کە پێگەی سەرەکیی ئەو سیاسەتە گۆڕینی موڵکایەتیی گشتی بۆ موڵکایەتی تایبەت بوو و ئەمە کاری کردە سەر گوزەرانی چینی هەژار، دەستکەوتەکانی هاووڵاتییانیش، کە هی سەردەمی جەمال عەبدولناصر بوون، پاشەکشەیان کرد. نرخی کەلوپەل بەهۆی ئەو سیاسەتەوە زیادیان کردو بێکاریو نائومێدیی لاوانیش زیادیان کرد، لادێش پشتگوێخرا. لەئەنجامی ئەوەش کۆمەڵە ((مەزهەبییەکان)) باوەشیان بۆ لاوانی بێکار، هەروەها ئەوانەی لە گوندەکانەوە بۆ شار کۆچیان کردبوو، کردەوە.

میسری کە باسی ئەوە دەکات پاساو بۆ سیاسەتە فاشلەکانی عەبدولناصر دەهێنێتەوە کە دیارە ئەلسادات ویستی بە سیاسەتێکی فاشلی تر چارەسەری دەرهاوێشتەکانیان بکات. سیستەمی ئابووریی سەردەمی عەبدولناصر پاشکۆی سیستەمە سیاسییەکەی بوو کە نموونەی هەردوو سیاسەتەکە لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتدا دەبینران، چ وڵاتە عەرەبیو ئیسلامییەکانو چ وڵاتەکانی سەر بە بلۆکی ڕۆژهەڵات، بێگومان بێئەوەیئەو نیزامانەمان لەیاد بچێت کە چەپڕەو بوونو سەر بەو بلۆکە نەبوون. سەرمایەداریی دەوڵەت ببووە مۆدێلێکی باو تا زەمەن سەلماندی کە بەرگەی واقع ناگرێت. یەکێك لەو دەستکەوتانەی سەردەمی عەبدولناصر کە میسری

باسیان دەكات بریتی بوو لە بێكارییەكی داپۆشراو كە نموونەیمان لە عیراقدا بینیبوو. لەو نیزامانەدا هاووڵاتی دەرفەتی دەستكەوتنی كاری هەبوو بەڵام ئەو كارە لە فەرمانگەیەكی حكومیدا بوو، لەبەرئەوەش كە فەرمانگەو كارگەو پرۆژەكانی حكومەت سنووردارن‌و ناتوانن پێ بەپێی زیادبوونی هێزی كار برۆن ساڵانە ژمارەی فەرمانبەران‌و كرێكارانی حكومەتی زیادیان دەكردو بەم جۆرە فەرمانگەكان بەناچاری زۆرتر لە پێویستیی كارەكەی خۆیان هاووڵاتییانیان وەردەگرتو لەمەوە ئەوانەی دواتر دادەمەزران لەواقعدا بێكار بوون. ئەم شێوە بێكارییەش جگەلەوەی زیانێكی ئابووریی ڕاستەوخۆی بۆ دەوڵەت هەیە، چونكە مەسرەف بەهۆی مووچەی ئەو ژمارە زۆرەوە زۆرتر بوو، زیانێكی ئابووریی تری ناڕاستەخۆی لە دەوڵەت دەدا بەوەی حكومەت لەبەر كەمیی مووچەی هاووڵاتییان ناچار بوو كاڵای پێویست بە نرخێكی هەرزان، واتە بە نرخێكی كەمتر بە نرخی ڕاستەقینە بداتە هاووڵاتییان‌وئەوە دەبووە بارێكی تر بەسەر بودجەی دەوڵەت.

ئەوە بەكورتی یەكێك بوو لە زیانەكانی نیزامی سەرمایەداریی دەوڵەت كە لە میسری عەبدولناصردا بەناوی سۆشیالیزمەوە پیادە دەكراو میسرییەكەی خۆمان بە دەستكەوتی دەزانێت. باقی چیرۆكەكەی وڵاتی میسری دوای عەبدولناصر ئەوەیە ئەلسادات ویستی ئاكامەكانی ئەو سیاسەتە بسڕێتەوە بەڵام بە سیاسەتێكی تەواو پێچەوانەوە ئەوەیش بە ناوی كرانەوە (الانفتاح) بەڵام لەبەرئەوەی ئەو گۆڕانكارییە كتوپڕو بێ نەخشەیەكی عەقلانی بوو ئاكامی خراپی لێكەوتەوە وەك پەیدابوونی ئەو دەوڵەمەندە گەورانەی بەشێوەیەكی ناڕەوا سامانیان پەیدا كرد ئەویش لەڕێگەی سوودوەرگرتن لە كرانەوەو بەتایبەت لە هێنانی كەلوپەل لەدەرەوە، ئەو چینە تازە

هەڵکەوتووەش بەناوی (پشیلە قەڵەوەکان) ناسران، بەرامبەر بەوانیش گوزەرانی هاوولاتی باش نەبوو بەڵکو کەوتە ژێر ڕەحمەتی بازاڕی ئازاد.

دووەم-شێواندنی تەنانەت عەلمانیەتیش: میسری هۆیەکی تری ئەوەی خەڵك ڕوویانکردە ڕەوتە ئیسلامییەکان دەگەڕێنێتەوە بۆ ئەوەی دەولەتە ئیسلامییەکان عەلمانی نەبوون. میسری دەڵێت کە ڕاستە زۆربەی ئەو دەسەلاتە سیاسییانە (کە دوای هەرەسی دەولەتی عوسمانی دامەزران) بەڕواڵەت عەلمانین بەلام هیچیان، جگەلە تورکیا،[6] دەولەتی عەلمانی نین(ل٣١١). بەلام ئایا بەعەلمانیبوون چییە؟ ((عەلمانییەتەکان)) با لەیەکتریش جیاواز بن بەلام شتێك هەیە لەنێوانیاندا هاوبەش بێت ئەویش فیکرەی جیاکردنەوە دین لە دەولەت، ئەو فیکرەیەش لاوەکی نییە بەڵکو کرۆکی عەلمانیەتو عەلمانیەت بەوەوە دەناسرێتەوە، بەواتایەکی تر عەلمانیەتی دەولەتێکی کۆمۆنیستی ئەورووپای ڕۆژهەلاتی ئەوسا

[6] ئیشکالیەتێك لە پەیوەندیی تورکیا بە عەلمانیەتەوە هەیە. پێشێلکردنی مافی مرۆڤو نەسەلماندی مافی ((کەمایەتییەکان))، بە کوردەوە کە ستەمە ناوی کەمایەتیی لێ بنرێت، دوو تایبەتیی نیزامە عەلمانییەکەی تورکیایە، هێشتاش لای هەندێك کەس تورکیا نموونەی عەلمانیەتە، لەمەشدا شتێکی ناڕاستیان نەوتووە چونکە مەرج نییە عەلمانیەت مافی مرۆڤو مافی کەمایەتییەکان، تەنانەت دیموکراسیو ئازادی بەگشتی بسەلمێنێت، دەولەتەکانی بلۆکی ڕۆژهەلاتو نیزامە سۆشیالیستە هاوشێوەکانیان لەگەڵ چەند نیزامێك تری قەومی یان تەنانەت بەناو دیموکراتی نموونەن لەسەر ئەوە. خاڵی دەستپێکردنی عەلمانیەت (جیاکردنەوەی دین لە دەولەت یان بەشێوەیەکی گشتی جیاکردنەوەی دینی لە دونیایی) لەگەڵ خاڵی دەستپێکردنی دیموکراسیو ئازادی (مافی بەشداری بۆ هەمووان یان بەلای کەمەوە بۆ زۆربە) جیاوازە. یەکەمیان بەشێکی گەورەی، بەڵکو زۆرینەی، کۆمەڵگە لە دەسەلاتو بەڕێوەبردنی ئەو کۆمەڵگەیە بێبەش دەکات لەکاتێکدا دووەمیان، ئەگەر بەشێوەیەکی تیۆریش بێت، دژبە بێبەشکردنە.

عەلمانیەتێکی دروستە ئەگەرچیش نیزامەکە دیکتاتۆریەتی حزب یان پێشەوا بێت، بەهەمان شێوەش عەلمانیەتی دەوڵەتێکی سەرمایەداری ئەوروپای ڕۆژئاوا هەر دروستە ئەگەرچی نیزامەکە دیموکراتی بێت. بەواتایەکی تر هیچ توخمێکی دیموکراتیی ڕەسەن لەناو فیکرەی عەلمانیەتدا نییە چونکە بناغەی عەلمانیەت جیاکردنەوەی دینە لە دەوڵەت. لەمەشەوە دەزانین ئەو قسە نوێیەی بڵاوبۆتەوە گوایە عەلمانیەت بێ دیموکراسیەت نابێت قسەیەکە لە بناغەی عەلمانییەتەوە هەڵنەقوڵاوە بەڵکو بیدعەیەکە لەناو عەلمانیەت.

میسری ئاگای لەم بیدعەیە بێت یان ئاگای لێ نەبێت ئەو شتێك دەڵێت کە نەك تەنها ناتوانێت بیسەلمێنێت بەڵکو خودی تیۆری عەلمانی بەدرۆی دەخاتەوە ئەویش کاتێك دەڵێت کە ئەو دەوڵەتە موسڵمانانە عەلمانی نەبوونو ئەوانە هیچیان بە ویستی هاووڵاتییان دەسەڵاتیان نەگرتۆتە دەست(ل٣١١). ڕاستە ئەو نیزامانە بە ویستی هاووڵاتییان دانەمەزراون بەڵام چۆن دەکرێت ئەمە بکەینە بەڵگە لەسەر ئەوەی عەلمانی نەبوون؟

ئەو پەیوەستکردنەی عەلمانیەتو دیموکراسی بەشێوەیەك یەکێکیان هۆی ئەوەی تر بێت یەکێکە لە فێڵە گەورەکانی تیۆری نوێی عەلمانیەت. عەلمانییەکان دەتوانن داوای هەردوو عەلمانیەتو دیموکراسی لەیەك کاتدا بکەن بەڵام ناتوانن بڵێن فڵانە نیزام عەلمانی نییە چونکە دیموکرات نییە. بۆ ئەوەی ئەو موناقەشەیەش پۆخت بکەین دوو فەرزەکە دەڵێین:

یەکەم: ئەو نیزامەی دیموکرات نییە عەلمانی نییە، لەسەرەوەشدا باسمان کرد کە ئەمە هەڵەیە ئەویش بە بەڵگەی خودی فیکرەی عەلمانی کە جیاکردنەوەی دینە لە دەوڵەتو کە دەکرێت نیزامێکی کۆمۆنیست پیادەی بکات بەوەی ئاینو پیاوانی ئاین لە کاروباری دەوڵەت دووربخاتەوە.. نەك

تەنها دەکرێت بەڵکو کردوویەتی‌و ئەو زیاتر لە نیزامەکانی تر تەئکیدی لەسەر کردووە.

دووەم: ئەو نیزامەی عەلمانی نییە دیموکرات نییە، ئەوەش لەهەموو حاڵەتێکدا دروست نییە چونکە دەکرێت نیزامێکی ئاینی بێت بەڵام شێوەیەکی تایبەتی دیموکراسی پیادە بکات کە هەڵبژاردنی تێدا بێت بەڵام سنوور بۆ ئەو هەڵبژاردنە دابنێت وەك ئەوەی نەهێڵێت عەلمانییەکان خۆیان بپاڵێون. سنووریش لە نیزامە دیموکراتەکاندا هەبووەو کەس نەیدەوت ئەوە دیموکراسییەکی ساختەیە لەبەر ئەو سنوورانە، تەنانەت جۆرە سنوورێك لە ڕۆژئاوای سەدەی نۆزدەو سەرەتای سەدەی بیست دانرابوو کە نیوەی گەل، واتە ئافرەتانی لە دەنگدان‌و خۆپاڵاوتن دووردەخستەوە بێئەوەی کەس بڵێت بەو دوورخستنەوەیە نیزامەکە دوورکەتۆتەوە لە دیموکراسی، واتە دوورکەتۆتەوە لە حوکمی گەل.[7]

بەهەمان شێوەش دەکرێت ئەو نیزامە ئاینی بێت بەو واتایەی کار بە یاساکانی ئاین بکات‌و لەهەمان کات دیموکرات بێت بەو واتایەی پەرلەمان بۆی هەبێت یاسای نوێ دابڕێژێت بەڵام لەکۆتاییدا ئەو یاسایە لەگەڵ یاسای سەرەکیی دەوڵەت (یاسا ئاینییەکە) بەراورد بکرێت، وەك چۆن هەر یاسایەك لەهەر دەوڵەتێکی دیموکراتیدا دەبێت لەگەڵ دەستووردا بگونجێت،

[7] لە کتێبەکەمدا (ئەفسانەی دیموکراسی-١٩٩٨) بەشێکی گەورەم تەرخان کردووە بۆ ئەو فیکرەیەی کە دیموکراسی هێندە کۆسپی لەبەردەمدایە کە ناتوانین بڵێین حوکمی گەلە بەڵکو لەڕاستیدا حوکمی کەمایەتییە، بەڵام لێرەدا مەبەستم لەو کەسانەیە کە ئەو قەناعەتەیان هەیە کە دیموکراسی بەڕاستی حوکمی گەلەو نیزامە دیموکراتییە کۆنەکان، کە کۆسپیان دەخستە بەردەم بەشدارییەکی فراوانتری گەل، سەرباری ئەو کەموکورتییە بە حوکمی گەل دەزانن.

جیاوازییەکەش لەکۆتاییدا ئەوەیە یاسای سەرەکیی نیزامە دیموکراتە عەلمانییەکە بۆی هەیە بگۆڕدرێت بەڵام یاسا سەرەکییە، واتە دەستوور، ئاینییەکە ناگۆڕێت.. تەنانەت ئەو جیاوازییەش بەس نییە بۆ ئەوەی نەگۆڕانی دەستوور دژ بە دیموکراسی بێت چونکە بناغەی دیموکراسی حوکمی گەلە، ئەگەر گەلیش نەیەوێت دەستوور بگۆڕێت بڕیارەکەی هەر دیموکراتییە، جگەلەوەش‌و وەکو واقع هەندێك دەستووری عەلمانی بڕگەی وایان تێدایە کە دەڵێت نابێت فلان یان فیسارە شت دەستکاری بکرێن یان بگۆڕدرێن، وەك دەستووری ئەمەریکی کە ڕێگە نادات نیزامی حوکمی کۆماری ئیلغا بکرێت. بەپێچەوانەشەوە، هەندێك یاسای ئاینی، چ لە یاساکان بەگشتی‌و چ لە دەستوور، بۆیان هەیە بگۆڕدرێن بەتایبەت لە دەوڵەتێکی ئیسلامیدا ئەگەر دەرگای ئیجتهادی کردبێتەوە یان بڕیاری دابێت لە هەندێك شتدا کار بە مەزهەبی تر بکات تا لەکۆتاییدا ژمارەی ئەو یاسایانەی نابێت بگۆڕدرێن سنووردار دەبێت.

تا ئێرە باسی پەیوەستکردنە هەڵەکەی نێوان دیموکراسی‌و عەلمانیەت بوو کە وەك وتم کراوەتە پەیوەستێکی زەڕووری، زەڕووری بەو واتایەی کە ئەگەر ئەو نەبێت ئەوی تر نابێت.. ئەمەش بیدعەیەکە عەلمانیەت، کە عەلمانیەت خۆی بیدعەیە لەچاو نیزامەکانی مێژوو، بۆ خۆی زیادی کردووە. لێرەشەوە دەگەڕێمەوە سەر میسری‌و ئەو قسەیەی کە گوایە ئەو نیزامانەی دوای هەرەسی دەوڵەتی عوسمانی دامەزران دیموکرات نەبوون‌و تەنها بە ڕواڵەت عەلمانی بوون. میسری دوای ئەو شێواندنەی فیکرو مێژوو دەڵێت کە هێزە چەپ‌و دیموکراتخوازەکان نەیانتوانیبوو ئەو واقعە بگۆڕن ئەمەش کەشوهەوایەکی گونجاوی بۆ ڕەوتە ((مەزهەبییەکان)) خۆش کرد کارلەسەر

مەسەلەی ژیاندنەوەی کۆمەڵگەی سەرەتایی ئیسلام بکەن‌و ئیسلام وەك تاقە چارەسەر بە خەڵکی ناوشیار بناسێنن(ل٣١١).

ئیسلامییەکان بەگشتی دروشمی (ئیسلام چارەسەرە) بەرزدەکەنەوە، زۆریش لە عەلمانییەکان ئەو دروشمەیان کردۆتە بابەتی ڕەخنەی خۆیان، بەڵام خۆ هەر ئەوانیش، بزانن یان نەزانن، هەمان ڕستە بەکاردەهێنن بەڵام لەجیاتی ئیسلام وشەیەکی تر دادەنێن، ئەگینا کێ باوەڕ دەکات عەلمانییەك باوەڕ بە ڕستەی (عەلمانیەت چارەسەرە) ناکات؟ کێ دەتوانێت بڵێت دیموکراتخوازان باوەڕیان نییە دیموکراسی چارەسەرە؟ کام چەپیش ئەگەر لێی بپرسی دەڵێت دڵنیا نیم باوەڕە چەپەکەی خۆم (مارکسیەت بێت یان هەر باوەڕێکی تر) چارەسەرە؟ هەر بۆیە ئەو بیروباوەڕانە ئەگەرچی خۆیان لە ئاین دووردەخەنەوە جۆرە ئاینێکن چونکە لەسەر ((باوەڕ)) دامەزراون. تەنهاش کەسێك کە نازانمبێژە (لاأدري) لەگەڵ خۆیدا ڕاستگۆیە چونکە ئەو لە هیچ دڵنیا نییە، هەرچەندە ئەو ڕاستگۆییەی سوودی نییە چونکە هەرئەوەندە ئەو باوەڕەی درکاند ئیتر ناتوانین یەك هەنگاو شوێنی بکەوین، جگەلەوەی ئەو ناتوانێت پێمان بڵێت ئەوی وڕو گێژی (نازانمبێژ)و نادڵنیا چۆن لەو نازانمبێژی (لاأدرية)یەی خۆی دڵنیا بووە. بێگومان جگە لەو نازانمبێژە ئەو ئیسلامییەش کە خاوەنی دروشمی (ئیسلام چارەسەرە)، یان هەر کەسێکی تری خاوەن باوەڕ، ئاینی یان عەلمانی، لەگەڵ خۆیدا ڕاستگۆیە هەتا ئەگەر وردەکارییەکانی چارەسەرەکەش نەزانێت.

دیارە سەردەمەکەمان کەمێك (ڕەنگە زۆر.. حاڵەت کەوتووە) دووڕوویی دەوێت. بۆ ئەوەی پۆشاکی زانستێتی بکەیتە سەر شانت پێویستە بە یەقینەوە شتەکان نەڵێیت، ئەو پۆشاکە زانستییەش زۆر کەس

دەخەڵەتێنێت، بەڵام پرسیاری وردو ڕاستەوخۆ وەڵامی وردو ڕاستەوخۆی دەوێت، ئێمەش دەپرسین: فلان کە باوەڕی بە فلانە شت هەیە ئایا باوەڕی بەوەشە کە فلانە شتە چارەسەرە یان نا؟ ئەگەر باوەڕی پێیەتی بۆچی ڕەخنە لە (ئیسلام چارەسەرە) دەگرێت گوایە دروشمێکە شتێکی یەقینی بە خەڵکی دەدات کەچی هەمان ڕەخنە لەخۆی ناگرێت؟ ئەو کەسە لەم حاڵەتەدا ڕاستگۆ نییە، لەحاڵەتەکەی تریشدا گەمەمان لەگەڵدا دەکات، واتە لەو حاڵەتەی باوەڕی وابێت ئەو فلانە شتە چارەسەرە بەڵام دەشکرێت وا نەبێت لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ئەو شتە تاقیبکەینەوە.

کەواتە هەموو کەسێك باوەڕی بە چارەسەرێك، یان چەند چارەسەرێك، هەیەو پێویست ناکات دروشمی (ئیسلام چارەسەرە) ببێتە بابەتی ڕەخنە.

بگەڕێمەوە سەر میسری:

وتمان میسری دەڵێت کە نیزامەکانی پاش هەرەسی دەوڵەتی عوسمانی نادیموکراتی بوونو تەنها بەڕواڵەت عەلمانی بوون، ئیسلامییەکانیش گەشەیان سەند تا ئیسلام وەك تاکە چارەسەر بە خەڵکی ناوشیار بناسێنن چونکە چەپەکانو دیموکراتخوازەکان نەیانتوانی ببنە بەدیل.

لێرەدا یەکێکە لەو چاڵانەی عەلمانییە ((بەبیانووەکان)) تێی دەکەون. ئەوان لەلایەك تەئکید لەسەر دیموکراسی دەکەن، بەڵام هەر کاتێك دیموکراسی دژ بەوان قسەی کرد پشتی تێدەکەن.

ئەو سەردەمانەی پێشووش کە تێیاندا ئیسلامییەکان بەشداریی پرۆسەی دیموکراتییان نەدەکرد قیرەی ئەو بەبیانووانە ئەوە بوو ئیسلامییەکان باوەڕیان بە بەشداریکردن لە هەڵبژاردنو دەنگدان نییە، بەڵام کاتێك ئیسلامییەکان ئەو بەشدارییان کردو دەنگی خەڵکێکی زۆریان دەستکەوت

بەدوای تەفسیرێکدا گەڕان، تەفسیرێك ئیسلامییەکانی پیێ تاوانبار بکرێن، ئیتر لەوە باشتریان نەدۆزییەوە جەماوەر تاوانبار بکەن! بەڵێ بیانووەکەیان ئەوە بوو جەماوەر کاملو وشیار نییە، خۆ ئەگەر ئەو جەماوەرە هی ئەوان بووایە ئەو کاتە دەگەڕانەوە سەر باوەری خواستی گەلو ئیرادەی میللی.

نموونەیەك لەسەر ئەوە، موناقەشەی دوکتۆر یوسف قەرەزاویو دوکتۆر فوئاد زەکریا. ئەمەی دوایی پێش ئەوەی جەماوەر بەدەم ئیسلامییەکانەوە بچێت چۆکی بەرامبەر خواستی گەل دادابوو، بەڵام کە حاڵ گەیشتە ئەوەی ئەو خواستە بریتی بێت لە دەنگدان بۆ ئیسلامییەکان هەڵسایەوە سەرپیێو ئەژنۆی لە تۆز تەکاندو تفێکی کردە بتەکەی.

فوئادەکەی میسر لە وەڵامی دیاردەی جەماوەرێتیی ئیسلامییەکانو دەنگدانی زۆرینە بۆیان دەیوت کە فراوانیی ئەو قاعیدەی جەماوەرییەی باوەڕێکی هەیە نابێتە پێوانە بۆ سەرکەوتوویی ئەو باوەڕە مەگەر تەنها لە یەك حاڵەتدا ئەویش هۆشیاریی ئەو جەماوەرە ((تەواو گەییو)) بێت، قەرەزاویش ڕەخنەی ئەوەی لیێ دەگرێت کە لەکویێ ئەو مەرجەی هێنا کە هۆشی ئەو جەماوەرە ((گەییو)) بێت، ئینجا نەك تەنها گەییو بێت بەڵکو تەواو گەییو بێت، پاشان تەنانەت ئەگەر قبووڵی ئەوەشمان کرد کیێ مافی ئەوەی هەیە بڕیار بدات ئەمەیان گەییوەو ئەوەیان وا نییەو ئەمەیان بەشێکی گەییوییەو ئەوەیان هەموویەتی.[8]

هێشتا ماوە بۆ ئەم بەشە باس بکرێت، بەڵام لێرەدا بە ڕاستییەك باسەکەمان دەهێنینە کۆتایی ئەویش کە ئیخوان وەك هەر حزبێکی سیاسی هەڵەی کردووە، هەندیێ جار بەرامبەر لایەنەکانی تر، جاری واشە بەرامبەر بە

---

[8] د. يوسف القرضاوي، الاسلام والعلمانية وجها لوجه، ل٨٩-٩٠.

خودی خۆی، گەورەترین هەڵەش ئەوەیە پێداچوونەوەیەکی فیکرو مومارەسەی خۆی ناکاتو بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ خۆی وەکو فیکرو کۆمەڵەیەکی مەعسووم پیشان دەدات، هەر بەهانەیەکیش بۆ نەبوونی پێداچوونەوە لەشێوەی ((دوژمن سوودی لێ وەردەگرێت)) لەگەڵ ئیسلامدا ناگونجێت چونکە قورئان لە لوتکەی ستەمی بێباوەڕان لە پێغەمبەرو شوێنکەوتووانیو لە ئەوپەڕی بێهێزیی موسڵمانان لە مەککەدا ڕەخنەی لە پێغەمبەر گرتووە، وەك ئایەتەکانی (عبس وتولی، ان جاءە الاعمی..)، پێغەمبەر نەیوتبوو: خودایە بۆچی ڕەخنەم لێدەگری لەو کاتەی بێباوەڕان دژایەتیم دەکەن... پێداچوونەوە ئەو فەزیلەتەیە کە کەم حزبی ئیسلامی، شانازی بەوە بکات کە کردوویەتی.[٩]

[9] وەکو حاڵەتێکیش ڕوویدابێت تەنها ئەم نموونەیە لەسەر هەڵەکانی ئیخوان، کە لە لاپەڕەکانی پێشتردا باسم کردبوو، وەردەگرمو کە لە کتێبەکەی (باروود)دا هەیە (ئەمەشم هێندە کورت کردۆتەوە کە بەدڵنیاییەوە وێنەی تەواوی ئەو وەزعە نادات بەدەستەوە): لەو کاتەی ڕابەر، ئەلهوزەیبی، لەلایەن حکومەتی عەسکەرییەوە گیرابوو عەبدولقادر عودە کە کاروبارەکانی ئیخوانی بەڕێوە دەبرد جۆرە هەماهەنگییەکی لەگەڵ (بەرەی یەکگرتوو) کرد کە بەپاڵ ئیخوان کۆمۆنیستەکانو وەفدییەکانو سۆشیالیستەکانی تێدا بوو، دوای بەردانی ڕابەرو سەردانی عەبدولناصر بۆ ئەمیان ڕابەر داوای چارەسەرێکی بۆ وڵاتەکە کرد، ئەوانەی سەرەوەش کە پێشتر کۆمەکی ئیخوانیان کردبوو ئیخوانیان بە خیانەتکردن لە مەسەلە نیشتمانییەکەو پاراستنی ڕژێمی لە کەوتن تۆمەتبار کرد، سەرباری ئەوەش عەبدولناصر بەڵێنەکانی خۆی بۆ ئیخوان جێبەجێ نەکرد (بڕوانە درێژەی ئەوە لە باروود، ل١٨٦-١٩٠). ئەو ڕاستییە مێژووییەش باسکراوە کە کۆمۆنیستەکان لەچەند موناسەبەیکدا دیفاعیان لە ئیخوان دەکرد.

.